

Доц. др Милан Н. Јањић
Факултет за стране језике
Универзитет Метрополитан у Београду

Nermin Vučelj — *Génie littéraire des Lumières françaises*

Рецензија

1. СТРУКТУРАЛНЕ ОДЛИКЕ КЊИГЕ. Монографија *Књижевни дух француског просветитељства* (*Génie littéraire des Lumières françaises*), писана на француском језику, аутора Нермина Вучеља, ванредног професора француске књижевности и културе Филозофског факултета у Нишу, несумњиво је резултат одређеног познавања детаља и прилика из богате историје 18. века. Ова монографска студија има, према наслову, јасан задатак — да анализом изабране грађе одреди и прикаже нам све оне делове који творе *књижевни дух* епохе француског просветитељства. Структура тематских поглавља, као и избор целокупног анализираног филолошког материјала, тј. примарног и секундарног корпуса, будући да је књижевна продукција 18. века била плодотворна, као и то да је епоха просветитељства била анализирана у досадашњој светској историји књижевности, сведочи о темељно обављеном послу.

У том погледу, овај подухват, очито, захтевао је неколико предуслова: прво, одабрати релевантни примарни корпус, тј. књижевна дела и теоријске, философске списе истакнутих француских просветитеља; друго, одабрати и проучити секундарну литературу, тј. студије из историје француске књижевности 18. века, монографске и часописне радове, коментаре и прилоге у критичким издањима одабраних дела француских просветитеља, као и речнике из области француске културе и језика; и треће, управо и оно што монографији даје на оригиналности и актуалности, систематизовати истраживачки корпус и понудити нови поглед преиспитујући досадашња позната и устаљена знања о француској књижевности просветитељства. У том погледу, када говоримо о структуралној организацији овог подухвата, понуђеног за штампање, може се закључити да он испуњава све техничке предуслове које филолошко истраживање високог ранга захтева.

Књига *Књижевни дух француског просветитељства* броји дванаест тематских поглавља, поред предговора и поговора. Првих шест поглавља, што у слободном тумачењу можемо одредити као извесни први део студије, баве се, суштински, методолошким питањем књижевности, тј. питањем оправданости књижевне периодизације. Своја, али и туђа, разматрања о периодизацији књижевне грађе аутор примењује на француски 18. век

и у овим поглављима објашњава нам разлику између календарског, тј. историјског века и књижевне епохе, те да ли, у том контексту, можемо говорити о *француској књижевности просветитељства* или *француској књижевности 18. века*. Аутор разматра и сучељава приступе, као и одређене датуме и поводе за различито изведене периодизације епохе француске просвећености. Нермин Вучељ, такође, ближе дефинише кључне књижевноисторијске термине и нијансе између појмова *филологија* (philologie), *лепа књижевност* (Belles-Lettres), *књижевност* (littérature), *Књижевна република* (République des Lettres); он нам нуди разлику између *ренесансног хуманисте* и осмнаестовековног *просветитеља*, те објашњава шири историјско-културолошки контекст успостављајући паралеле и између античког, ренесансног, класицистичког и просветитељског књижевног духа. Даље, расветљавајући историјски контекст и догађаје из различитих фаза у француском просветитељству, указивајући на извесене књижевне паралеле и разлике између претходних епоха, аутор припрема читаоце за други део своје анализе, тј. за разматрање дела и домета самих истакнутих присветитеља. Према томе, осталих шест поглавља процењују Пјера Бела (Bayle), Робера Шала (Challe), Монтескјеа (Montesquieu), Волтера (Voltaire), Дидроа (Diderot) и Русоа (Rousseau).

2. ОДАБРАНИ ПРИМЕРИ. Будући да је аутор монографије *Књижевни дух француског просветитељства* шест поглавља, свако засебно, посветио поменутим просветитељима, и на тај начин до детаља претресао њихово стваралаштво, то не значи да из његове анализе изостају и остали писци који су крстарили епохом француског просветитељства. Критичком преиспитивању подвргнути су и залагања једног Вовнарга (Vauvnergues), Сен-Ламбера (Saint-Lambert), Маривоа (Marivaux), Мари-Олимпије де Гуж (de Gouges), Лаклоа (Laclos), маркиза де Сада (de Sade), Шамфора (Chamfort). Њихови доприноси књижевном духу француског просветитељства анализирани су у контексту претходно поменуте периодизације 18. века на четири периода: Освит просветитељства (Aube des Lumières, 1682–1721), Успон просветитељства (Essor des Lumières, 1721–1751), Врхунац просветитељства (Apogée des Lumières, 1751–1782) и Сумрак просветитељства (Crépuscule des Lumières, 1782–1802). За сваки од ових периода аутор нам нуди социокултуролошку слику и објашњава догађаје који су били упечатљиви, те тако читамо, на пример, о расправи Старих и Модерних, дебати о Хомеру, расправи о француском и италијанском позоришту и музици, или француском револуционарном позоришту.

Свака аналитичка студија из историје књижевности представља, на извесном нивоу, разговор са претходницима који су обрадили исту или сличну тему. Нермин Вучељ се ослањао на релевантне изворе из области историје француске књижевности

просветитељства, на ауторитете историје француске књижевности уопште, на радове и монографије, критичке коментаре и прилоге аутора попут Лорана Версинија (Versini), Антоана Адама (Adam), Мишела Делона (Delon), Гистава Лансона (Lanson), Жозефа Бедија (Bédier) и Пола Азара (Hazard), Лагарда и Мишара (Lagarde et Michard), и многе друге. Међутим, то не значи да је наш теоретичар књижевности слепо следио њихове закључке или само информативно преносио анализе књижевних дела, те је, у складу с просветитељским духом и начелом картезијанске сумње, Н. Вучељ многе анализе и резултате подвргао критичком преиспитивању.

Па тако, у Маривоовим делима, које књижевна критика углавном хвали и издваја као незаобилазне примере у уџбеницима, Нермин Вучељ проналази мало просветитељског или, штавише, књижевно-уметнички вредног материјала. С довољном дистанцом и критичком иронијом, закључује се како су Маривоова дела „досадна” и „без дубље интриге и правог духа 18. века”. Поред тога, аутор студије *Књижевни дух француског просветитељства* није следио устаљени теоретичарски суд по којем су Волтерове философске приче ремек-дела приповедне прозе 18. века. Аутор сматра да су то „осредња дела на свим нивоима” и то аргументује на следећи начин: сатира у њима је слаба, иронија незанимљива, нарација је неуверљива, а такозване метафоричке алузије су површне. Нермин Вучељ поставља следеће питање: који су то незаборавни цитати из Волтерових прича и којих се то узвишених фрагмената из његових романа сећамо — само једног реда: *Il faut cultiver notre jardin*.

Он је, према томе, потражио значај Волтеровог просветитељског ангажмана на другом месту, јер овај француски писац очито у књижевности није постигао оно што је приказао у теоријским трактатима, или у позоришним комадима, или као ангажовани интелектуалац, у сартровском одређењу те речи, у афери Калас. За разлику од књижевне критике, која олако прелази преко Волтерових трагедија, и бележи, попут Лансона, то да је само покушавао да оживи француску трагедију 17. века, Вучељ у Волтеру трагичару проналази формалне примесе француског класицистичког духа, али и античког театра, те се бави детаљном анализом његовог *Едина*, *Зауре* и *Мухамеда*, и процењује да ови комади представљају право просветитељско политичко позориште које је достојно да се и данас изводи на сцени.

Поглавље посвећено Роберу Шалу, данас готово непознатом и заборављеном писцу француског просветитељства, представља новину на нашим просторима. Иако можда није тако широко познат као неки од његових савременика, Шалово просветитељско наслеђе очито заслужује место у проучавању књижевног духа просветитељства, што нам ова

монографија сведочи. Иако је Робер Шал, календарски, провео само две последње деценије у 18. веку, Нермин Вучељ проналази све кључне просветитељске одлике у његовом делу, пружајући нам тако исцрпан поглед како на његов животни пут, тако и на стваралаштво. Увод у Шалову авантуристичку судбину, као адвоката, поставља нам контекст у коме се развијају његове идеје о религији и разуму. Аутор истиче Шалову способност да формулише двадесет и једну истину о религији, што пружа увид у његову критичку анализу традиционалних религијских начела. Ово поглавље, такође, анализира и апсурдност библијских бајки, појачавајући на тај начин антирелигијску критику која је обележила Шалово дело. Деизам, као концепт природне религије, представљен је у контексту Шалове реалистичне прозе, чиме се успоставља важна веза између његових литерарних и философских страна, а Нермин Вучељ га одређује оцем француског деизма. На тај начин, дело Робера Шала приказано је као претеча славне генерације француских просветитеља који ће делати у другој половини ове епохе.

3. ЗАКЉУЧАК И ОЦЕНА МОНОГРАФИЈЕ. У светлу претходно наведених и одабраних примера, може се казати да *Књижевни дух француског просветитељства* представља изузетно богато и дубоко истраживање интелектуалног пејзажа Француске током просветитељства. Аутор успева да осветли кључне идеје и утиције који су обликовали књижевне и философске токове тог периода, пружајући читаоцима јасну слику о међусобним везама између великих мислилаца и њихових дела. Анализе су добро аргументоване, а писање је прецизно, што додатно доприноси значају овог истраживања.

Осим тога, књига не само да обогаћује разумевање епохе француског просветитељства тако што реконструише њен књижевни дух, већ и инспирише савремене читаоце да преиспитају релеватност просветитељских идеја у данашњем свету, на шта нас посебно позива закључно разматрање ове студије, мада се паралеле са савременим тренутком могу пронаћи дуж целог истраживања. У том контексту, ова монографија се може сматрати важним доприносом књижевним проучавањима 18. века и позива на дубље размишљање о наслеђу просветитељских вредности и њиховом утицају на савремену (не)културу. Свакако препоручујем ову књигу, која ће превасходно бити корисна студентима француске књижевности, али и свакоме ко жели да се упусти у богатство француске интелектуалне традиције.

У Врању, 15. октобар 2024.

Милан Н. Јањић

